

Joseph Stiglitz: *Globalization and its Discontents.*

1st ed. London: Penguin Books, 2002, 281 stran, ISBN 0-713-99664-1 (signatura knihovny ÚMV 50 722).

Název recenzované knihy Josepha Stiglitze je možné volně přeložit do češtiny jako *Globalizace a její úskalí*. Hned úvodem je však vhodné poznamenat, že název, který pro svou knihu autor zvolil, je poněkud zavádějící. Kniha je totiž mnohem více než na samotný proces globalizace zaměřena na ostrou kritiku činnosti Mezinárodního měnového fondu (MMF), popřípadě občas také, i když v mnohem menší míře na kritiku Ministerstva financí USA (U.S. Treasury) a Světové obchodní organizace (WTO). V knize chybí definice globalizace či přesnější vymezení toho, co si pod tímto pojmem autor představuje. Čtenář může na základě autorových formulací lehce nabýt dojem, že globalizace je proces, který je řízen shora mezinárodními ekonomickými organizacemi typu MMF, WTO či Světové banky. Přitom ve skutečnosti je globalizace víceméně spontánní proces, kde v současnosti hlavní úlohu hrají velké nadnárodní korporace a nové informační i komunikační technologie. Výše zmíněné mezinárodní organizace její průběh pouze do určité míry modifikují. Např. tím, že postupně odbourávají bariéry pro volný pohyb zboží, služeb a kapitálu.

Joseph Stiglitz je věhlasným americkým ekonomem a laureátem Nobelovy ceny za ekonomii z roku 2001. Do roku 2000 byl hlavním ekonomem Světové banky a předtím působil jako předseda Rady ekonomických poradců amerického presidenta Clintona. Proto není překvapující, že se jeho kniha stala krátce po svém prvním vydání v roce 2002 v USA mezinárodním bestsellerem. Jde o knihu velmi přesvědčivě napsanou, která vyvolala ve světě bouřlivé, avšak rozporuplné reakce v závislosti na tom, jaké postoje, popřípadě ekonomické teorie vyznávají stoupenci či odpůrci Stiglitzových názorů. Jelikož se kritika MMF táhne celou publikací jako červená nit a je jakýmsi jejím sjednocujícím prvkem, největší odpor ve stylu „potrefené husy“ bylo slyšet právě ze strany MMF. V doslovu ke své knize z ledna 2003 Stiglitz píše, že k jeho zklamání reakce MMF měla formu osobního útoku, aniž by MMF projevil výraznější snahu o věcnou diskuzi.

Text recenzované práce je rozdělen do devíti kapitol. V první z nich, nazvané *Slib globálních institucí*, autor reaguje na antiglobalizační demonstrace a pouliční protesty, které doprovázely výroční zasedání světových finančních a obchodních organizací od Seattlu v roce 1999 přes Prahu a Washington v roce 2000 a Janov v roce 2001. Avšak v zásadě vyjadřuje pro tyto protesty určité porozumění především proto, že kritika protestujících je podle něho v mnoha ohledech opodstatněná. Na rozdíl od názoru na MMF vidí Stiglitz na globalizaci přece jen řadu pozitiv, avšak zároveň si klade otázku, proč se tento proces stal tak kontroverzním. Správně poukazuje na to, že ti, kteří demonizují globalizaci, často přehlížejí její přínosy. Nicméně shrnuje, že globalizace nejenže nezmírnila chudobu ve světě, ale ani nezajistila globální stabilitu. V této kapitole také nabízí své pojetí základní charakteristiky bretton-woodských institucí (MMF, Světové banky) a WTO, jakož i tzv. washingtonského konsenzu, který uvádí jako konsenzus MMF, Světové banky a Ministerstva financí USA o „správných“ politikách pro rozvojové země (Stiglitz, 2002, s. 16).

Na začátku druhé kapitoly *Porušené sliby* autor ukazuje rozdíly v přístupu Světové banky a MMF vůči nedostatečně rozvinutým zemím. Zatímco hlavním úkolem Světové banky je potírat chudobu ve světě, hlavním posláním MMF je udržovat globální stabilitu. Zatímco podstatná část pracovníků Světové banky působí v zemích, jimž mají pomáhat, MMF má v takových státech vždy jen jednoho stálého představitele s omezenými pravomocemi. I na základě této skutečnosti Stiglitz usuzuje, že MMF dostatečně nechápe problémy, s nimiž se mnohé státy potýkají. Jako zajímavý příklad uvádí případ Etiopie, jedné z nejchudších zemí subsaharské Afriky. I když se Etiopii podařilo docílit udržitelný ekono-

mický růst s minimální inflací po dostatečně dlouhé období, MMF pozastavil svůj program pomoci z důvodu rozpočtové nevyrovnanosti. Přitom měla Etiopie podle Stiglitzova názoru velmi dobré plány jak nasměrovat rozpočtové výdaje tak, aby to přineslo co největší efekt pro co největší část etiopského obyvatelstva. V této souvislosti byl Stiglitz velmi rozhořčen úzkoprsostí a omezeností vedení MMF. Analogické příklady uvádí v případě Botswany, Keni a Ugandy. Podle jeho názoru jde o země, které navzdory četným překážkám učinily některé správné kroky směrem ke zlepšení své tíživé situace, ale tyto snahy zůstaly zcela nepochopeny ze strany MMF. Zároveň se v téže kapitole autor pozastavuje nad tím, že MMF často *zaměňuje prostředky za cíle*, není schopen včas rozpoznat vážné problémy a příliš se soustřeďuje na inflaci. Doslova píše: „*Země jako Argentina může získat známku A, i když má roky dvoucifernou nezaměstnanost, jen když má vyrovnaný rozpočet a její inflace je pod kontrolou!*“ (Stiglitz, 2002, s. 27.) Mimořádně, krátce po prvním vydání recenzované knihy došlo v Argentině ke státnímu bankrotu s katastrofálními dopady na tamní ekonomiku.

Ve třetí kapitole, která má název *Svobodné rozhodování?*, si autor vybral za terč svého „frontálního útoku“ všechny tři pilíře tzv. washingtonského konsenzu – *fiskální přísnost, privatizaci a liberalizaci trhů*. Politiky tzv. washingtonského konsenzu byly původně vytvořeny pro řešení problémů latinskoamerických ekonomik v 80. letech a Stiglitz uznává, že v té době a v tehdejší kontextu měly velký smysl. Kriticky však pohlíží na jejich automatickou aplikaci pro různé typy ekonomik v různých oblastech světa, které se potýkají se svými specifickými problémy. Jistě lze souhlasit s jeho postřehem, že tyto politiky nejsou všelékem a že jejich mechanická aplikace může mnohdy udělat více škody než užítku. Pokud jde o privatizaci, autor tvrdí, že velmi záleží na tom, jakým způsobem je provedena, a odsuzuje veškeré snahy o co nejrychlejší privatizaci za každou cenu. Jako špičkový ekonom si uvědomuje význam soukromého vlastnictví z hlediska efektivity podniků, avšak zároveň se domnívá, že neplatí automaticky, že všechny soukromé podniky musejí být lepší než státem spravované podniky. Oproti názorům např. mnoha českých pravicových ekonomů tvrdí, že „*problémem není ani tolik skutečnost, že vládní sektor je příliš velký, ale že nedělá to, co by dělat měl*“ (Stiglitz, 2002, s. 54). Za velmi závažný problém, často spojený s procesem privatizace, považuje korupci. Zkušenosti z české privatizace mohou tento bod jeho kritiky jistě podložit celou řadou argumentů i konkrétních příkladů.

Liberalizace trhů, tj. především upuštění od státních zásahů v oblasti finančních trhů, kapitálových trhů a obchodních bariér, má mnoho dimenzí. Autor poukazuje na to, že dnes již i MMF přiznává, že to v oblasti liberalizace finančních a kapitálových trhů přehnal, neboť překotná liberalizace přispěla ke globálním finančním krizím 90. let. Mimořádně, otázka ukvapené a dalekosáhlé liberalizace finančních a kapitálových trhů je vedle kritiky příliš velkého lpění na snižování inflace za každou cenu dalším stěžejním bodem Stiglitzovy kritiky tzv. „tržního fundamentalismu MMF“. Dále na konkrétních příkladech dokládá, že liberalizace obchodu nezřídka nesplňuje původní očekávání, ale místo toho vede ke zvýšení nezaměstnanosti. Zahraniční investice nejsou sice jedním ze tří hlavních pilířů tzv. washingtonského konsenzu, ale jsou významnou součástí soudobé globalizace. Podle tzv. washingtonského konsenzu je ekonomický růst stimulován uvolněním trhů. Privatizace, liberalizace a makrostabilita mají vytvořit klima atraktivní pro investice, včetně zahraničních. Autor si uvědomuje význam zahraničních investic pro rozvoj méně rozvinutých států, ale zároveň vidí i jejich stinné stránky. Mnohdy totiž silní zahraniční investoři ničí domácí konkurenci. Na jedné straně zahraniční investice vytváří nová pracovní místa, na druhé straně v mnoha případech velký počet pracovních míst ruší. Za nejzávažnější chyby, jichž se v této oblasti MMF dopouští, autor považuje mnohdy chybnou posloupnost kroků, nesprávné „dávkování“ a necitlivost vůči širšímu sociálnímu kontextu. Ve svém souhrnu považuje Stiglitz výsledky politik, založených na tzv. washingtonském konsenzu, minimálně za nepřesvědčivé z hlediska hospodářského růstu a celkového ekonomického rozvoje, ať už se to týká zemí tzv. třetího světa, či tranzitivních východoevropských států.

Celá čtvrtá kapitola je věnována důkladné analýze poslední velké východoasijské krize. Tuto kapitolu autor uvádí slovy: „*Když se 2. července 1997 zhroutil thajský baht, nikdo netušil, že to byl počátek největší hospodářské krize od dob velké deprese 30. let – takové, která se rozšíří z Asie do Ruska a do Latinské Ameriky a bude ohrožovat celý svět.*“ (Stiglitz, 2002, s. 89.) Autor se pozastavuje nad tím, že MMF nejenže svými kroky východoasijskou krizi ještě zhoršil, ale dokonce částečně způsobil její vypuknutí vedle chybných hospodářských politik jednotlivých východoasijských států. Domnívá se, že příliš velká restriktivnost fiskální politiky doporučená MMF zemím východní Asie byla závažnou chybou. Za nejdůležitější příčinu krize považuje rychlou liberalizaci finančních a kapitálových trhů. Upozorňuje na skutečnost, že během předchozích tří desetiletí východní Asie nejenže rostla rychleji a lépe se jí dařilo snižovat chudobu, než tomu bylo v jakémkoli jiném regionu světa, ale byla také stabilnější. Proto byl překvapen, jak ostře MMF a americké Ministerstvo financí po vypuknutí krize kritizovaly východoasijské země za prohnulost institucí a za korupci na vládní úrovni. V této souvislosti si klade logickou otázku, jak je možné, že tyto státy tak dlouho dokázaly nepřetržitě hospodářsky růst a stále více prosperovat, když byly tak institucionálně „zkažené“.

Pátá kapitola s názvem *Kdo ztratil Rusko?* je nejen obžalobou „mafíánského kapitalismu“ a celkového postkomunistického marasmu v Rusku, ale také silnou kritikou způsobů, jakými se MMF potýkal s ruskými problémy. Stiglitz ve své knize často dává do kontrastu relativní neúspěšnost ruských ekonomických reforem s úspěchy Číny při budování tržní ekonomiky. Již v první kapitole uvádí pro ilustraci, že zatímco v roce 1990 tvořil hrubý domácí produkt (HDP) Číny 60 % HDP Ruska, na konci desetiletí již byl tento poměr obrácený (srov. Stiglitz, 2002, s. 6). Na ruských ekonomických reformách kritizuje především to, co lze oprávněně vytknout i české transformaci. Tím je skutečnost, že liberalizace, deregulace a privatizace nebyly podepřeny adekvátním institucionálním, právním a regulačním rámcem. Bankovní regulace přišla až po krachu velkého počtu bank, regulace trhu s cennými papíry přišla až poté, kdy bylo mnoho akcionářů podvedeno, což známe také ze zkušeností České republiky. Situace v Rusku však měla i své specifické rysy. Stiglitz se zejména zmiňuje o skutečnosti, že ačkoli na začátku východoasijské krize Rusko disponovalo ohromnými přírodními zdroji, jeho vládní sektor zůstával chudý. Vláda se zbavovala cenných státních aktiv, ale zároveň nebyla schopna poskytovat starobní důchody a sociální dávky chudým. Půjčovala si miliardy dolarů od MMF, čímž se enormně zadlužovala, ale ve stejnou dobu ruští oligarchové odesílali miliardy dolarů ze země. MMF totiž povzbuzoval ruskou vládu, aby otevřela kapitálový účet platební bilance, což mělo za následek mohutný odliv kapitálu. Krize v Rusku vypukla v roce 1998. Podle Stiglitzova názoru opatření ze strany MMF Rusku (podobně jako v případě východní Asie) nejenže nepomohla, ale dále jeho krizi prohloubila. Např. MMF poskytoval Rusku masivní finanční injekce na udržení devizového kurzu rublu (z obavy před inflací) v době, kdy již mělo být jasné, že nadhodnocený kurz rublu je neudržitelný. Stiglitzově pozornosti neušla ani obrovská příjmová a majetková nerovnoměrnost v Rusku, srovnatelná s některými zeměmi Latinské Ameriky, které v tomto ohledu drží světový primát, jakož i hrozivě se rozšiřující chudoba, překonávající období reálného socialismu. Autor vytýká MMF, že se příliš soustřeďuje na makroekonomické ukazatele (zejména na inflaci) a zcela do pozadí odsouvá otázky bídy, nerovnoměrného rozdělení bohatství a sociálního kapitálu. Šestá kapitola je víceméně pokračováním předchozí kapitoly. Autor v ní rovněž věnuje hlavní pozornost Rusku.

Pro českého čtenáře bude asi nejzajímavější sedmá kapitola *Lepší cesty k trhu*, kde jsou stručně hodnoceny rovněž výsledky české ekonomické transformace, a to nijak lichotivě. Autor se zmiňuje též o tom, že Česká republika vytvořila kapitálový trh, jenž negeneroval peníze pro další investice, ale umožnil zločincům v bílých límečcích odčerpat miliony dolarů, které patřily jiným. V USA by se prý za podobné jednání ocitli za mřížemi (srov. Stiglitz, 2002, s. 185–186). Autor píše: „*Vláda České republiky, vedená Václavem Klau-*

sem, zpočátku získala vysoké hodnocení od MMF za svou politiku rychlé privatizace, ale její řízení celého transformačního procesu mělo za výsledek, že český HDP na konci 90. let byl nižší než HDP za rok 1989.“ (Stiglitz, 2002, s. 180.) Stiglitz zpochybňuje známé tvrzení vedoucích představitelů české hospodářské politiky, že neměli na vybranou, pokud jde o zvolené reformní kroky. Tvrdí, že *alternativy existovaly* a že existuje jasná vazba mezi zvolenými alternativami a výsledky reformem v jednotlivých státech. V této souvislosti uvádí příklad Číny a Polska. Obě tyto země použily alternativní ekonomické strategie v porovnání se strategií, založenou na tzv. washingtonském konsenzu. V posledních dvaceti letech vykazovala Čína nejrychlejší ekonomický růst ze všech větších ekonomik na světě. Polsko zase na konci 90. let výrazně překonalo svou hospodářskou úroveň roku 1989 měřenou HDP. Stiglitz píše: „*MMF tvrdil, že ti, kteří použili šokovou terapii, mohou sice pocítit krátkodobě více bolesti, ale dlouhodobě budou úspěšnější. Maďarsko, Slovinsko a Polsko ukázaly, že gradualistické politiky vedou krátkodobě k méně bolesti a dlouhodobě k větší sociální a politické stabilitě i k rychlejšímu růstu. V závodě mezi želvou a zajícem se zdá, že želva znovu zvítězila. Radikální reformátoři, ať už to byli vzorní žáci jako Česká republika, nebo ti lehce neukázněni jako Rusko, utrpěli ztrátu.*“ (Stiglitz, 2002, s. 188.) S takto kategorickým a zjednodušeným hodnocením by se jistě dalo polemizovat. Leckoho asi napadnou otázky: Opravdu byly v Maďarsku a v Polsku v průběhu ekonomické transformace aplikovány jen gradualistické postupy, zatímco pro Českou republiku je charakteristická pouze šoková terapie? Jsou na tom opravdu dnes Maďaři a Poláci z ekonomického hlediska celkově výrazně lépe než Češi?

Jak sám název napovídá, osmá kapitola je věnována další agendě MMF. Mj. zde autor poukazuje na celkovou neefektivnost finanční pomoci, kterou MMF poskytuje zemím, nacházejícím se v hospodářských potížích. Kritizuje zejména skutečnost, že finanční pomoc ze strany MMF často slouží k vyplácení věřitelů problémových států, nikoli primárně k rozvoji těchto zemí. Dále za velkou slabinu MMF považuje jeho nekonzistenci a v řadě případů též nekompetentnost. Staví do protikladu celkovou konzistenci Keynesovy (intelektuální kmotr MMF – srov. Stiglitz, 2002, s. 196) koncepce MMF a její role a častou nekonzistenci tzv. „tržních fundamentalistů“, kteří MMF ovládají nyní. Vytýká jim černobílé vidění, kdy předpokládají, že trhy víceméně automaticky fungují dobře, zatímco vlády prakticky vždy fungují špatně. Zároveň v této kapitole uvádí řadu příkladů, kdy se MMF chová nekonzistentně i ve vztahu k ekonomickým teoriím, o něž se opírá.

V poslední deváté kapitole, nazvané *Cesta vpřed*, autor vyzývá k radikální reformě MMF a globálního finančního systému. Kromě reformy MMF zde věnuje pozornost též reformě Světové banky a WTO. Nejpřínosnější částí této kapitoly a možná i celé knihy jsou *doporučení ke zlepšení fungování globální ekonomiky*, která autor shrnul do sedmi bodů. Za prvé, uvědomit si *nebezpečí kapitálových trhů* a toků krátkodobého kapitálu (tzv. „*hot money*“) a v případě potřeby intervenovat, např. pomocí bankovních a daňových systémů. Za druhé, je třeba *změnit přístup k bankrotům* v tom smyslu, že pokud velcí soukromí dlužníci nejsou schopni splácet svým věřitelům, mělo by dojít k bankrotu, nikoli k vyplácení (*bailout*) věřitelů, financovanému ze strany MMF. Za třetí, celkově by se mělo *méně spoléhat na finanční pomoc ze strany mezinárodních finančních institucí*. Za čtvrté, měla by se výrazně *zlepšit kvalita bankovní regulace*. Za páté, mělo by se *zlepšit řízení rizika (risk management) ve vztahu k volatilitě devizových kurzů*. Za šesté, je třeba *zlepšit sociální síť* v řadě zemí, včetně programů zajištění v nezaměstnanosti. Za sedmé, měla by se výrazně *zlepšit reakce na krizové situace*. V této souvislosti Stiglitz upozorňuje na neúspěch opatření k řešení krize let 1997–1998. Dodává, že je žádoucí návrat k základním ekonomickým principům. V tomto ohledu by se podle jeho názoru měl MMF vrátit ke svému původnímu mandátu, tj. k poskytování prostředků k obnově agregátní poptávky v zemích, čelících ekonomické recesi.

Stiglitz ve své knize dokazuje, že je vynikajícím ekonomickým analytikem s velmi širokým rozhledem. Velmi sympatické je také jeho silné sociální cítění, nefalšovaný zájem

RECENZE

o nelehký úděl rozvojových zemí a upřímná snaha jim pomoci. Kniha je velmi čtivě a pou-
tavě napsána, což je jednou z jejích hlavních předností. Dalším velkým plusem je, že se
zabývá nejaktuálnějšími problémy světové ekonomiky, dost podrobně je analyzuje a na-
bízí řešení. K největším slabinám publikace patří až příliš zřetelný úmysl učinit z MMF
nejen hlavní terč kritiky, ale nezřídka může mít čtenář pocit, že tato instituce je stavěna do
pozice původce všech krizových situací ve světě a že ekonomikám méně rozvinutých ze-
mí jen a pouze škodí. Stiglitz v podstatě na MMF nenechal „ani nit suchou“ a zároveň se
snaží budít dojem, že skoro úplně všechno by dělal jinak a samozřejmě lépe. Zároveň však
prakticky vůbec nezpochybňuje činnost Světové banky. Dá se to samozřejmě vysvětlit
tím, že v ní až donedávna působil. Nicméně čtenář s alespoň minimálním smyslem pro ob-
jektivnost se bude podivovat nad tím, jak „bezáhonně“ Světová banka v knize působí ve
srovnání s MMF, který skoro všechno dělá špatně.

Dále je dost překvapivé, že kromě MMF, Světové banky a WTO je v celé knize jen vý-
jimečně zmínka o některé z ostatních mezinárodních či nadnárodních institucí. Např. to
vypadá, jako kdyby Evropská unie (EU) vůbec neexistovala. Přitom je EU jedním z nej-
významnějších hráčů globální ekonomiky, a to ve smyslu pozitivním i negativním. Totéž
lze poznamenat o Organizaci pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD), která dnes
sdružuje třicet nejvyspělejších zemí světa. Podobně může vzniknout dojem, jako kdyby
proces globalizace ovlivňovaly (vedle MMF, WTO a Světové banky) jen Spojené státy,
a to převážně negativně, zatímco vliv ostatních dvou center světové ekonomiky – Evropy
a Japonska – je víceméně nulový. To jistě neodpovídá realitě. Přes určité výhrady je však
Stiglitzova kniha nesporně velmi cenným podnětem pro diskuzi o současných problémech
globální ekonomiky a pro hledání cest k nápravě.

Petr Pavlík